

La pesta a Canet, a propòsit de la lectura d'un llibre

JOAQUIM PERA ISERN

(Dedicat a l'arxiver i savi arenenc Josep M. Pons i Guri, amb motiu del seu recent traspàs).

Reconeixent que El Sot de l'Aubó constitueix una magnífica tribuna per a la difusió de la història local feta de primera mà, penso que també és el lloc adient per a comentar o ressenyar treballs de recerca històrica ja publicats en altres tribunes, però que fan referència directa a la història de Canet. Aquestes referències quasi sempre són fetes en el marc d'estudis històrics més extensos d'àmbit comarcal, però que tenen l'interès de mostrar un marc històric molt més precís per a entendre els esdeveniments locals i que per la seva poca difusió poden passar desapercebuts. Sense pretendre ser una guia de lectura, ni molt menys, la ressenya d'un llibre feta en una revista com la nostra, a vegades motiva la seva lectura i indefectiblement porta el lector a començar la seva pròpia recerca mogut per la curiositat, és una manera més d'obrir nous camins i enfocaments per a la investigació històrica.

Els comentaris que segueixen són trets a propòsit de la lectura del llibre d'un historiador d'Arenys de Munt, que estudia, sota un extens títol, els estralls que va causar a la comarca una de les pestes més mortíferes del segle XVII, amb una gran incidència al Canet del sis-cents. Treball que va ser guardonat amb un Accèssit del Premi Lluo l'any 1992, un magnífic llibre que encara podeu trobar a les llibreries de la comarca.

Francesc Forn i Salvà
«Déu Nostre Senyor vulla alsar la mà de aquest asot del contagi».

Una aproximació a l'epidèmia de pesta bubònica de 1650-1654 al terme del castell de Montpalau, al terme del castell de Palafoxs i a Mataró».

Accèssit Premi Lluo 1992. Caixa d'Estalvis Laietana Mataró 1993.

Els continguts del llibre.

El llibre el trobem estructurat en set capítols, a més

d'un annex documental seleccionat i una bibliografia general. El primer capítol és de caràcter introductor, molt concís i pensat, en el qual es presenta l'epidèmia de pesta bubònica que va assolir Catalunya entre els anys 1650 i 1654; consta de quatre apartats temàtics: La descripció de la malaltia, analitzant les causes que la provoquen i propaguen i les diferents variants de pesta que hi ha. Seguidament es fa un breu repàs històric d'aquesta malaltia, per indicar que a Catalunya era endèmica des de l'edat mitjana, però ja coneguts els seus estralls des d'època romana. També s'explica com a nivell polític s'organitzen els governants per fer

front a la crisi i quines mesures sanitàries s'adopten per frenar-la. Un darrer apartat ens aproxima a les causes que la van propiciar i que cal situar en el difícil moment històric que travessava el Principat: primer la guerra amb França; Catalunya, com a primera línia del front, va haver de suportar els consegüents allotjament de tropes espanyoles en pobles i ciutats, que van contribuir a un drenatge dels migrats recursos de la subsistència diària. A partir de 1640, els catalans canvien d'aliats i l'arribada de les noves tropes franceses no fan sinó agreujar el problema -recordem que al juny de 1640 es produeix el «Corpus de Sang», inici de l'anomenada

Guerra dels Segadors, que inspirarà segles després al nostre himne nacional. A la fam i la guerra que campegen en aquests anys. s'hi suma el tercer flagell: la pesta, una trilogia a la qual no hem d'oblidar d'afegir-hi la pirateria barbaresca, encara molt activa a la nostra contrada; tot sumat porta fàcilment a l'enfonsament de l'economia productiva d'un país, tal com va passar.

En els capítols següents se'ns descriuen les tres causes de la crisi demogràfica que abans havia embastat l'autor, ordenats per: la fam, la guerra i la pesta; els dos primers són tractats de manera més succinta, malgrat que són importants per a entendre la crisi, el seu aprofundiment no correspon al tema principal de l'estudi. En canvi, el capítol quatre, dedicat a la pesta, el desenvolupa de manera més detallada, personalment és la part que més m'ha interessat, per la gran quantitat de dades inèdites que aporta; en tota la seva exposició les referències als pobles de la costa són constants, la tria de cites i exemples documentals per tal d'il·lustrar el seu discurs són precises i gens sobrerres, aquí és on es pot apreciar el fruit d'hores d'arxiu esmerçades per l'autor. En aquesta part de l'obra, en Forn i Salvà, ja fa un avanç de les conclusions. D'aquesta part

destacaria els apartats segon i tercer, on s'analitza l'organització política dels municipis enfront la crisi, el paper dels responsables sanitaris, els remeis -destaca un interessant recull de la farmacopea de l'època-, la construcció de barraques i morberies per anar a fer les quarantenes o simplement a morir els malalts; per acabar fent una anàlisi social i psicològica de com els mateixos afectats s'expliquen l'epidèmia, entenent-la com un càstig diví que reforça el sentiment de culpa dels afectats. Al respecte resulta molt il·lustratiu com les autoritats d'Arenys prenen, com a mesura per a contenir el «flagell de Nostre Senyor», la prohibició d'entrada a la població i l'expulsió immediata de les anomenades «dones públiques» (annex 12), una decisió sens dubte influïda per l'església, per tal de contenir el pecat i d'aquesta manera aplacar la ira de Déu; una mesura local que sembla no van adoptar els de Canet. Seguidament el llibre fa un repàs a les condicions i situacions que van donar-se a cada poble i com l'epidèmia va evolucionar en cada cas; els pobles apareixen ordenats segons la seva adscripció jurisdiccional: Castell de Montpalau, Castell de Palafoles i Mataró. Al capítol cinquè és on, dins la batllia de Montpalau, trobem les quatre pàgines referides

a Canet. L'anàlisi que en Forn fa de la incidència de la pesta a Canet pot semblar curta, certament ens hauria agradat que hi hagués dedicat més paper, però com ell mateix reconeix, és un poble que resta encara per estudiar en profunditat, doncs queden encara molts aspectes per aclarir, més si tenim en compte que fou un dels pobles on la pesta va causar més baixes entre la població.

La pesta bubònica a Canet.

Seguint les dades que aporta el llibre d'en Francesc Forn, l'epidèmia de pesta bubònica va tenir a Canet un dels escenaris més cruels. Aquesta malaltia s'encomana per la pessigada d'una puça molt corrent entre les rates, el bacil inoculat a l'home desencadena ràpidament una sèrie de símptomes, tals com: febres altes, mareigs, vòmits, suors pestilents -d'aquí ve el nom de pesta- i finalment apareixen els bonys a les aixelles i engonals -els bubons, que donen nom a la varietat de la malaltia-; el desenllaç es podia resoldre en una setmana. La supervivència depenia de l'estat previ del malalt, que en aquesta època de malnutrició era força precari, per aquest fet s'estima en un 80% el percentatge d'afectats que no sobreviuen a la infecció.

A Canet, el primer cas es va declarar el 15 de juliol de 1651 i va afectar un foraster; el Consell municipal es va organitzar ràpidament, adoptant un seguit de mesures sanitàries preventives per a prevenir els temuts «contagis» i, alhora, es va preparar per a fer front a una possible epidèmia amb els pocs mitjans disponibles. Aquestes mesures van aconseguir el seu efecte fins al novembre de 1652; el dia 6 morí la nena Margarida Giol, de 5 anys, i seguidament, en les setmanes i mesos següents els contagis

entre la població són molts, els morts es compten per famílies senceres, la virulència de la infecció arriba fins l'abril de 1953, per tornar a repuntar a partir de l'estiu i fins al desembre, quan finalment desapareix. La pesta va deixar, en els 13 mesos que afectà Canet, 184 morts, segons consta en els llibres parroquials d'òbits, on s'especifica la causa de la mort «per contagi»; a aquests morts directes provocats per la malaltia, cal sumar-hi altres 186 més d'altres «causes naturals», guerra i fam (entre 1652 i 1653), certament unes xifres molt altes pensant en la població canetenca d'aquells temps, una veritable aclarida demogràfica.

Els cadàvers representaven un altre problema afegit: els problemes sanitaris que comportaven uns morts per malaltia infecciosa dins el nucli urbà, juntament a les limitacions d'espai del fossar parroquial per a encabir-los -cal recordar que l'antic cementiri canetenc es trobava a l'entorn de l'actual temple parroquial, lloc on va perdurar fins a mitjan segle XIX-; tot plegat, va fer que, com a mesura extraordinària, s'habilités com a lloc d'inhumació dels empestats l'entorn de l'antiga parròquia de Sant Pere i Sant Pau -fins l'any 1579 únic temple dels canetencs-, allunyada del nucli urbà i que es trobava situada al davant de l'actual temple de la Misericòrdia. Personalment vull relatar l'anècdota de com fa una vintena d'anys, fent unes excavacions a l'esplanada de davant de la Misericòrdia, van exhumar-se centenars d'ossaments apilonats, encara recordo el comentari d'un dels arqueòlegs quan va dir: «aquests deuen ser empestats» i mira per on tenia raó. Altres pobles van enterrar els seus morts a la muntanya, a les hortes, a les rieres, sempre fora dels pobles, i un cas singular és el de Malgrat, on ho feren a la platja.

Navegant per internet (com es diu ara i els canetencs en sabem un niu de navegar) he tingut accés a un treball de recerca, pen-jat en format electrònic d'una revista virtual

de Mataró (en el *link*: <http://www.ghcmataro.org/actual/noindex/article/1-01.html>), article que també incideix en el tema que estem tractant. L'article de M. Alexandra Capdevila Muntadas porta per títol: «Les crisis de mortalitat a la Catalunya litoral. El Maresme al segle XVII».

Resumint els seus continguts, molt escuats en aquest tipus de publicació electrònica, cal destacar que malauradament les pestes no van acabar aquell desembre de 1653, tot i ser aquella la més important. Fins a finals de segle XVII van anar aflorant nous brots de l'epidèmia, com el de 1684-1685, que va tenir especial incidència a Canet i Vilassar, en un grau de 12'8 (cal recordar que la de 1652-1653 va ser-ho en grau de 16'8) i que tornen a delmar la població. Finalment encara es va haver de suportar un altre embat de la malaltia als anys 1694 i 1695, d'un grau de 7'1, amb especial incidència a tota la costa: Vilassar, Llavaneres, Arenys i Canet, sent Canet el lloc on hi haurà l'any 1695 una sobremortalitat destacable, a causa de ser una «vila més populosa» ens diu l'autora.

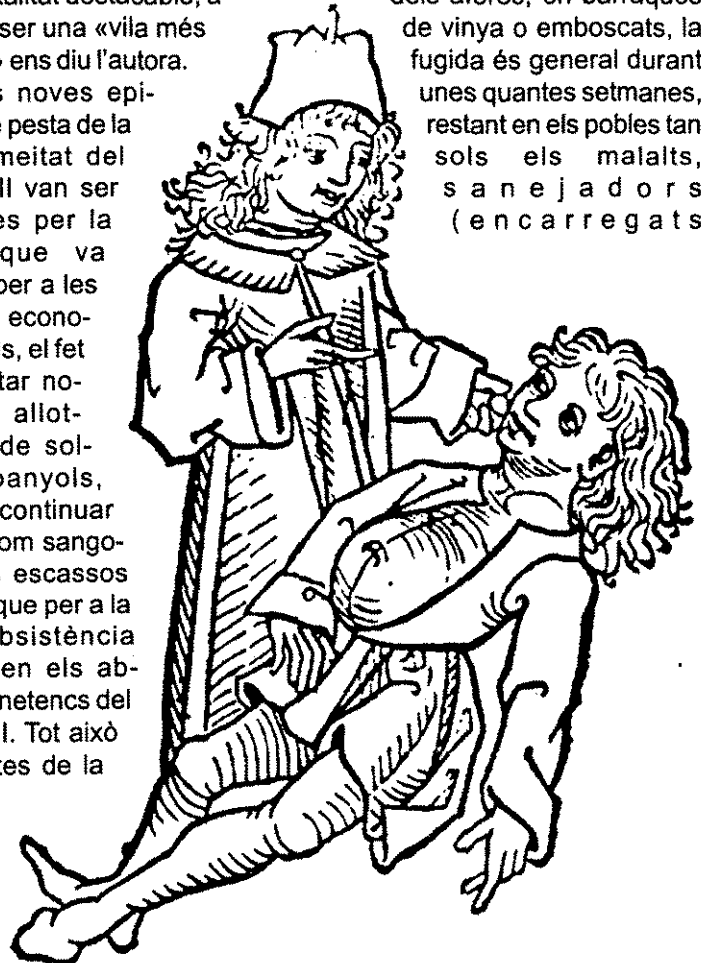
Aquestes noves epidèmies de pesta de la segona meitat del segle XVII van ser afavorides per la sagnia que va suposar, per a les precàries economies locals, el fet de suportar novament allotjaments de soldats espanyols, que van continuar drenant com sangoneres els escassos recursos que per a la seva subsistència disposaven els abnegats canetencs del segle XVII. Tot això a les portes de la darrera gran crisi catalana, que

va ser la Guerra de Successió al tron d'Espanya, on vam acabar de perdre bous i esquelles.

L'organització municipal de Canet enfront l'epidèmia del 1652-1653.

De tots els aspectes que tracta el llibre, un dels que crec més interessant de comentar, per tal de defugir dels aspectes més escabrosos de l'episodi pestilent -que podeu trobar explicats en el llibre, per a satisfer el vostre «morbo» (retingueu aquesta paraula pejorativa)-, és el de l'organització política de la crisi. Per a entendre la dimensió del problema i la preocupació de les autoritats municipals per prevenir-lo en primera instància, cal veure els casos de Mataró i Arenys de Mar, pobles on l'epidèmia s'inicia uns mesos abans que a Canet; les dues poblacions són gairebé abandonades pels seus pobladors; les classes més benestants són les primeres de fugir, seguides de les autoritats i capellans, la gent que pot es refugia en cases pairals

dels afores, en barraques de vinya o emboscats, la fugida és general durant unes quantes setmanes, restant en els pobles tan sols els malalts, sanejadors (encarregats

d'enterrar morts i purificar cases) i algun caputxí; els Consells municipals decreten evacuacions en massa per tal de «purificar» les poblacions amb els consegüents problemes d'ordre públic, com ara els robatoris a les hisendes abandonades; les cases dels empestats són segellades per a evitar-ne l'espoli i ser degudament sanejades i desinfectades, no us perdeu les mesures de sanejament que s'apliquen i que trobareu magistralment descrites en el llibre; s'habiliten i construeixen morbers i barraques als afores per tal d'acomodar els empestats, a Canet és possible que l'Hospital fes les funcions de morberia; també es tallen i vigilen els camins per evitar les entrades de forasters indocumentats als pobles. El camí que uneix actualment Arenys de Munt i Canet, anomenat «el Mormo», deu el seu nom a aquest període -una degradació del nom «el Morbo»-, habilitat com a camí alternatiu de circumval·lació per a evitar el pas del Camí Ral pel centre d'Arenys. A Canet, el Consell

de la Universitat es reuneix d'urgència el 29 de desembre del 1652 al Mas Cabanyes, quan les mesures preventives adoptades mesos abans ja no són efectives per a contenir l'epidèmia, que comença a fer estralls entre els canetencs; és destacable com l'Ajuntament de l'època no es reuneix a la Torre de Mar -el seu lloc habitual- a causa de la malaltia, i ho fa a la casa pairal d'un dels Jurats, en Jaume Cabanyes, i en absència dels altres dos Jurats titulars, uns tals Joan Catà i Antoni Gual, que tot i ser responsables del govern municipal, havien fugit feia dies per la por al contagi. Per tant, en Jaume Cabanyes assumeix en solitari la gestió de la crisi a Canet. Serveixin les mateixes paraules de l'autor del llibre per a glossar la seva valentia i sentit de la responsabilitat: «Jaume Cabanyes, abnegat i lluitador, el trobarem durant tot el període del contagi portant la responsabilitat de l'organització municipal». En aquest Consell municipal s'anomenen nous

síndics per a procurar els proveïments a la població, es designen morbers pel control sanitari i en definitiva s'inicia la lluita contra la malaltia. D'aquest prohoms canetenc es coneixen altres mesures que van causar el seu efecte positiu en tota la crisi: fins a tres vegades demana diners al Governador General (Annex 16), obtenint en totes tres els recursos econòmics per a la compra de menjar i de medicaments per a fer front a l'epidèmia, així com també va aconseguir fer tornar en un mes els dos Jurats fugits, mitjançant l'amenaça d'una forta sanció del Governador General.

Se m'acut afegir que ara que a Canet tenim tants nous carrers i carrerons per batejar -i els que tindrem a aquest pas-, el nostre avantpassat Jaume Cabanyes bé es mereixeria ser recordat per la seva valentia i eficàcia davant la catàstrofe i ser honorat amb un carrer, com a mostra de reconeixement popular i agraïment per haver exercit el seu càrrec electe amb la fermesa que ens mostren els documents conservats de la seva gestió.

Epíleg.

Tot i les desgràcies que van afligir els nostres avantpassats, podem concloure que els canetencs del sis-cents van ser en conjunt una comunitat valenta, capaç d'entomar els cops baixos d'un destí advers i marcada per uns esdeveniments que no sabien controlar. Malgrat tenir un futur incert, l'esforç per plantar cara a la pròpia supervivència diària va forjar un poble amb empena i iniciativa, capaç de superar l'adversitat, i que va servir per a obrir el camí i assentar els fonaments per a una relativa prosperitat en les centúries següents.

Aquesta dinàmica no va ser exclusiva de Canet i la podem fer extensiva a tots els pobles de la comarca, sobretot els de mar, sempre més dinàmics que els seus homònims de munt.

Joaquim Pera i Isern